

DIŞ TİCARET VE İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNE SON TARTIŞMALAR

Doç. Dr. İsmet Doğan KARGÜL

Bu münakaşaları başlıca üç ana gruba ayırarak inceleyebiliriz. Birinci grupta çoğunlukla İngiliz iktisatçıların görüşlerine yer verilmekte ve tartışılmaktadır. Ne var ki bu konuya eğilmiş İngilizlerin fikirleri 19 uncu yüzyılın başlarına kadar uzmanmaktadır. Bunlar da genel temayül, dış ticaret hadlerinin sanayileşmiş ülkeler aleyhine geliştiği yolundadır. İkinci grupta yer alan S. W. Singer ve R. Prebisch gibi iktisatçıların önder olduğu teorilerde öne sürülen düşünce de, dış ticaret hadlerinin az gelişmiş ülkeler aleyhine ilerlediği şeklinde yorumlanmaktadır. 3 üncü grupta ise başlıca diğer iktisatçıların konu ile ilgili tartışmalarının kısaca bir karşılaştırılması yapılmaktadır.

1. Tarih Perspektifi İçinde Konuya Toplu Bir Bakış :

Burada amacımız iktisadî düşünce tarihi üzerinde durmak değildir. Aynı zamanda dış ticaret hadleri hakkında veya dış ticaret ve gelişme teorilerine dair ne yazılmışsa onları da burada vermeyi düşünmedik. Ancak yüzyılı aşkın bir zamandan beri klasik ve neo-klasik önde gelen bazı İngiliz iktisatçıların bu konudaki ortak bir görüşünü ortaya koymak istiyoruz.

Robert Torrens, 1821 yılında yazdığı "An Essay on the Production of Wealth" adlı kitabında dış ticaret hadlerinin sanayi malları ihraç eden ülkeler aleyhine geliştiğini ve tarımsal malların nisbî fiyatının yükseldiğini ileri sürmektedir. Bu durumun sanayi ülkeleri ile tarım ülkeleri arasındaki dış ticareti azaltacağı belirtilmektedir

Dış ticaret hadlerinde bu şekildeki gelişmenin temel sebebi, tarımdaki azalan randımanlar kanunda bulunabilirdi. Klasik teorinin mihveridne dolaştığı ana görüş buydu. Klasik teori yalnız gelir bölüşümünü izah etmeye çalışmamış, aynı zamanda nisbî fiyatlar meselesini de araştırmıştı. Torrens'in görüşleri D. Ricardo ve R. Malthus tarafından da paylaşılmıştır.

Teori kendine göre bütünlenmiş bir mantık içindeydi. Ne var ki gerçeğe yeterince inilmemişti ve teknolojik gelişmelere de önem verilmemişti. Torinin hatası, yanlış bir mantık içinde oluşundan değil de; dar ve gerçek dışı varsayımların tahlili kısır yapısından ileri gelmekteydi. Fakat birkaç stratejik faktör ortaya koymasından dolayı bu önemliydi. Öyle ki bu modelde talep kesimi bir tarafa bırakılarak gelen dengeden kısmî dengeye geçiliyordu.

John Stuart Mill de dış ticaret hadlerindeki gelişme ile ilgilen-di. Ne var ki Mili meseleye değişik bir açıdan bakmıştır. Dış ticaret hadlerinin geleceği için bir kehanette bulunmamıştır. Bunun yerine John Stuart Mili modern bir görüş ileri sürmüştür. Bu da ihracat sektöründe teknik gelişmelerin ne gibi sonuçlar doğuracağıydı.

Mill, teknolojik gelişmede birbirinden farklı iki durum tesbit etmiştir. Birincisi, ihracatta teknolojik gelişmenin ülkenin daha evvel ihraç etmediği yeni bir mamülün ihracatına yol açması halidir. İkincisi, hâlen ihraç ettiği malların maliyetlerinin azalmasına yol açan durumdur. Birinci halde ise dış ticaret hadlerinde gelişme olacaktır. İfadenin birinci kısmı literatürde şimdiye kadar doğru kabul edilmiştir. Fakat bunun gerçek olması da gerekmez. Mill fikrini iki ülke, iki mal modeli şeklinde ortaya koymuştur.

Onun mantığma verebileceğimiz anlam, ihraç mallarını bir mal olarak değil de mallar grubu (cümlesi) olarak düşünmektedir. Şimdi teknolojik yenilik, daha önce mevcut olmayan yeni bir ihraç malı getirmektedir.

Bu yeni ihraç malı fiyatının tartışmamızla hiç ilişkisi yoktur. Üretim fonksiyonlarının evvelki gibi aynı kabul edersek, yani, ölçüye göre sabit getiri şartlarında mallar üretiliyorsa, talebin etkileri, dış ticaret hadlerinin sonuçlarını tayin edecektir. Tasarrufları göz önüne almazsak ve yeni mamülün piyasaya sürüldüğü anda hiç olmazsa gelir elastikliğinin birden büyük olduğunu kabul edersek

teknik yenilikten önceki duruma kıyasla ihracat ve ithalat talebi her iki ülkede de azalacaktır. Ülkede teknik yenilik sonucu ithalat talebi daha çok azalırsa söz konusu ülkede dış ticaret hadleri gelişecek, aksi halde aleyhe dönecektir. Mill'in bu iddiasının her zaman genellikle geçerliliği yoktur.

Bu teknik gelişme mevcut ihraç mallarına inhisar ediyorsa, bütün normal şartlarda teknik gelişme sonucu dış ticaret hadleri daima ülke aleyhine dönecektir.

Diğer yandan F. Y. Edgeworth, Mill'in görüşünü tasvip ederek demiştir ki; dış ticaret hadlerinin kötüleşmesinden dolayı meydana gelen kayıp, teknik yeniliğin verimlilik kapasitesinde yarattığı artıştan büyükse ülkenin durumu kötüleşecektir.

Dış ticaret hadlerinin uzun dönemdeki gelişmesiyle J. M. Keynes de ilgilenmiştir. Keynes bu konudaki düşüncelerini "The Economic Consequences of the Peace" adlı eserinde açıklamıştır. Keynes bu kitabında Avrupa'nın geleceği için karamsarlık içinde bulunuyor, dış ticaret hadlerinin gelişmiş ülkeler aleyhine işlediğini ileri sürüyordu. Keynes'e göre bu, tarımdaki azalan randımanlar kanunundan ileri gelmekteydi. Daha sonra Sir William Beveridge; Keynes'e karşı çıkararak Keynesin kullandığı istatistikler hakkında şüphe sahibi olduğunu belirtiyordu. Beveridge'e göre 20 nci yüzyılın başlarında İngiltere'de dış ticaret hadlerinin aleyhe döndüğünü gösteren bir faktör yoktu. Beveridge tarımda azalan randımanlar kanunu üzerinde fazla durmanın doğru olmadığını ileri sürerek diğer önemli faktörlerin mevcudiyetine işaret etmeye çalışmaktadır.

Keynes net trampa dış ticaret hadleri ile tek faktörlü dış ticaret hadlerini aynı tuttuğundan böyle bir kötümserliğe kapılırken Beveridge yine İngiliz mallarının yiyecek fiyatlarına göre bir düşme gösterebileceğini fakat sanayi tekniğindeki gelişmenin tarım tekniğindeki gelişmeden çok daha hızlı olduğunu söylemekte ve verimlilik değişmelerinin olması halinde net trampa dış ticaret hadleri ile tek faktörlü dış ticaret hadlerinin aynı gelişmeyi göstermeyeceğini belirtmektedir. Böylece Beveridge teknik gelişmeyi göz önüne alan ve verimlilik kazancının dış hadleri yönünden rolünü takdir edip farkına varan ilk kimse olmaktadır.

D. H. Robertson ve Harvard Üniversitesinden F. W. Taussig, *Economie Journal*'da 1924 ve 1925 yıllarında tartışmaya devam

ettiler. Fakat hiçbiri de değişiklik sayabileceğimiz bir görüş ortaya atmış değillerdir. Robertson İngiliz dış ticaret hadlerinin, birinci dünya harbinden sonra geliştiğini, bunun da İngiliz ihraç mallarına karşı artan bir dış talepten ileri geldiğini düşünmüştür. Diğer taraftan en çok İngiliz ihracatındaki azalma ve İngiliz ihracat sanayilerindeki gerileme ile ilgilenmiştir. Bu yüzden de ya kaynakların ihracat sanayilerinden başka sahalara kaydırılmasını veya dış yatırımların arttırılmasını önermiştir.

F. W. Taussig makalesinde net trampa dış ticaret hadleri ile, brüt dış ticaret hadleri arasındaki farkı izahla işe başlamaktadır. Taussig 1900 yılından itibaren İngiliz dış ticaret hadlerinin aleyhe döndüğünü açıklamaya çalışmakta ve 1900-1913 arasında brüt ticaret hadlerinin çok hızla aleyhe döndüğünü göstermektedir. Taussig bu ticaret hadlerindeki aleyhe dönüşün nedenini sermaye ihracatındaki hızlı artışta bulmakta, fakat bunu gereği şekilde açıklamamaktadır. Yine Taussig 1900-1913 arasındaki dönemde İngiltere'de ücret seviyesi durgunluğunu ticaret hadlerindeki düşme ile yorumlamaktadır.

İngilizler arasında Colin Clark, W. A. Lewis, A. E. Kahn ve E. A. G. Robinson gibiler de bu konu ile yakından ilgilenmiş kişilerdir. Bunlardan hiçbiri meseleyi enine boyuna ele almış kişiler değildir. Bu bakımdan bu yazarlar üzerinde kısaca duracağız.

Clark üç sektörlü bir model kurmuş ve her sektörde verimlilik artışı ve talep ile ticaret hadleri açısından, nisbi ücret seviyelerinin önemi üzerinde durmuştur.

Arthur Lewis kitabında iki dünya harbi arası dönemde, ticaret hadlerinin uzun dönemdeki gelişmesini ihtiyatlı ve anlamlı hareket ederek izlemiştir. A. Lewis, Sir Beveridge'in temâyülüne çok yakın bir düşünce dedir. Lewis'de mübadele hadleri söz konusu olunca birçok değişikliklerin nazarı itibare alınmasını savunmuştur. Gelişmiş ülkelerin uzun dönemdeki arz koşulları üzerinde durmaktadır.

E. A.G. Robinson da makalesinde gelecekte pek karamsar görünmemekte, sanayi ülkelerinde dış ticaret hadlerinin aleyhe döneceğini düşünmektedir.

İngiliz düşünürlerinin çoğu meseleyi fazlasıyla basitleştirmişlerdir. Basit bir genel denge modelinde ilişkilerarası gerektiği şe-

kilde düzenlenememiştir. Burada Keynes de sadece arz faktörleri üzerine dikkatini toplamış, meselenin talep yanını görmemezlikten gelmiştir. Bunlardan çoğu, klasik gelir bölüşüm teorisinin, tarımda azalan verimin önemine ağırlık vermişlerdir. Beveridge gibi bir düşünür bunun doğru olmadığını görmüş, fakat konuyu ayrıntılarıyla didik didik ederek ortaya serememiştir. Nihayet bu görevi J. R. Hicks'e düşmüş ve Hicks meseleyi kendinden evvelkilere nisbetle daha tutarlı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır.

2. H. W. Singer ve R. Prebisch'in Görüşleri :

İngiliz iktisatçıların ticaret hadleri ve büyüme üzerine fikirlerini karşılaştırırken, fazla güçlük mevcut değildi. Onların ne demek istedikleri belirli mantık yapıları içinde sade ve belirgindi. Çoğu Ricardo geleneğine sadık kalmış ve o açıdan yürümüş kimse-lerdi.

Fakat Singer ve Prebisch'in fikirlerine döndüğümüzde başka bir dünya ile karşı karşıya geliyoruz. Singer-Prebisch'in iktisadi gelişme ve dış ticaret teorisinin yapısı çok daha karışık bir manzara göstermektedir. Bu teorinin gelişmeye müteallik yönü oldukça açıktır. Verimlilik kazancı ve talep artışı konuları bu kısımda işlenmektedir. Teorinin diğer yanı, konjonktürün dış ticaret hadleri üzerindeki tesiri, ticaret hadleri üzerindeki tesiri, ticaret hadleri ile faktör verimliliği arasındaki ilişkiler ve çeşitli piyasa şekillerinin ticaret hadlerine tesirleri üzerine hipotezlerle doludur. Bu muhtelif teori veya hipotezler açık ve kesin bir şekilde formüle edilmiş değildir. Bu hipotezler adeta esas teoriye iliştirilmiş gibidir. Bu yüzden de en az iki nedenle bunları çözmek oldukça güç olmaktadır. Evvelâ bu teorilerin gerçekten ne söylediğini ve hipotezler arası ilişkilerin nasıl işlediğini ifade etmek zor olmaktadır. Saniyen bu hipotezlerin ana fikir için, ne derece önemli olduklarını anlamak kolay olmamaktadır. Faraza, işçi sendikalarının mübadele hadlerinin gelişme seyri üzerindeki rolü nedir gibi bir soruyu bu hipotezler arasından kolaylıkla cevaplandırmak müşküldür.

Bu tür teorilerin tahlile tabi tutulması ve açıklanması zor olunca Singer ve Prebisch'in dediklerinden farklı şeyler söylemekte mümkün olabilir. Bu defa da Singer ve Prebisch biz bunları böyle

ifade etmek istemiyorduk diyebilirler. Ne var ki bu onların teoriyi ortaya atarken zımnî ve eksik ifadeleri tercih etmelerinden ileri gelmektedir.

Singer-Prebisch teorileri, Güney Amerika ekonomilerinin içinde buldukları güçlükleri açıklamakta ve izlemleri gerekli iktisat politikalarını vermektedirler. Raul Prebisch, "Commercial Policy in the Underdeveloped Countries" adlı makalesinde Güney Amerika'nın iktisadî büyümesini hızlandırması için tek yolun sanayileşmek olduğunu ifade ile başlamaktadır. Güney Amerikalı devletler belli başlı üretimlerini arttırsalarsa ticaret hadlerinin düşeceğini görecektir. Çünkü ihracat pazarlarının karşılaştıkları gelir ve talep elastiklikleri oldukça düşük olacaktır. Fakat bu ülkeler gelişme süreçleri içinde ihracat gelirlerini arttırmak mecburiyetindedirler, zira söz konusu ülkelerde marjinal ithal meylinin hayli yüksek olduğunu belirtmek gerekir.

Singer-Prebisch teorisinin esası bu fikre dayanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin ihracatlarının karşılaştığı gelir elastikliği düşükse ve bundan başka arz ve talep fiyata nazaran elastik değilse bu ihracatı ileri sürmekle az bir kazanç elde edilmektedir. Bununla beraber ihracat sanayiinde büyüme nisbeti büyük olabilir, ama ihracat sektöründe verimlilikten sağlanan kazancın çoğu azalan ticaret hadleriyle dışarıya verilmiş olmaktadır. Dolayısıyla Singer-Prebisch, yoksullaşarak büyüme halini ifade etmiş olmaktadır.

"Az gelişmiş ülkelerde ticaret politikası" adlı makalesinde Prebisch'in amacı özellikle bu ülkelerde bir himayecilik politikası kurmak olmaktadır. Bunu yaparken de şüpheli bir iddia ortaya koymaktadır. Prebisch, mukayeseli masrafların yol gösterici bir prensip olmayacağını fakat bir ülkenin hangi sektörü veya sanayii geliştirmeye karar vereceğini de, marjinal gelir artışlarının tayin edeceğini ileri sürmektedir.

"Az gelişmiş ülkelerde ticaret politikası" adlı makalesinde Prebisch'in amacı özellikle bu ülkelerde bir himayecilik politikası kurmak olmaktadır. Bunu yaparken de şüpheli bir iddia ortaya koymaktadır. Prebisch, mukayeseli masrafların yol gösterici bir prensip olmayacağını fakat bir ülkenin hangi sektörü veya sanayii geliştirmeye karar vereceğini de, marjinal gelir artışlarının tayin edeceğini ileri sürmektedir.

Bu ifade, Raul Prebisch'i mukayeseli masraflar teorisi ile tezata düşürdüğü için yanlıştır. Aslında durum böyle değildir. Mukayeseli masraflar (üstünlükler) teorisi tamamiyle statik bir modeldir. İki ülkenin dış ticaret öncesi ve sonrası durumlarını göstermekte, her iki ülkenin devre sonu avantajlarını ortaya koymaktadır. Fakat bu tipte bir teori ile yapılmak istenen şey bir ülkenin verilen statik koşullar altında hangi mallardan ne kadar ihracat ve ithalat yapacağını göstermektedir. Yoksa teori bize, üretim fonksiyonlarından biri değişip temel koşullarda bir değişme olduğunda ihracat ve ithalatın nasıl değişmesi gerektiğini ima etmeyecektir. Mukayeseli üstünlükler teorisi yardımı ile yapabileceğimiz şey, yeni bir statik durumu uygulamak ve doğacak neticeyi görmektir. Bu durumda, mukayeseli masraflar teorisi gibi statik bir teori, zaman içinde meydana gelen değişimleri tahlil etmek için kullanılmamalıdır. Bu maksat için mukayeseli-statik veya dinamik bir teoriye ihtiyacımız vardır.

Muhtelif malların üretimindeki büyümeden doğacak gelir artışlarını kıyaslarken; Prebisch, bunların birbirine eşit tutulması yerine ihracat mallarındaki kârın ithal mallardan fazla olduğu noktada durmanın doğru olacağını savunmuştur. Prebisch'in fikri bu konuda pek sarıh değildir, fakat kurduğu mantığa göre ihracatçıları gelecekteki denge fiyatlarını yanlış plânlamakta ve ticaret hadleri kayıplarını göz önüne almamaktadırlar. Oysa bu durum ihracat mallarının arzının artışı etkilemektedir. Bu meydana ithal-ikamesi sanayileri de dış ticaret hadlerindeki kazancı hesaba dahil etmemektedirler.

Prebisch bu iddiadan hareketle, himayeciliğin serbest ticaretten daha iyi olduğunu tartışmaktadır. Bu durumda yine Prebisch'e karşı itiraz yapılabilir. Prebisch, genel dengenin en güç meselelerinden biri ile uğraşmaktadır. Statik teorinin varsayımlarına ve sınırlarına göre tüketici ve üreticiler maksimum davranışlarını optimum bir durumu sağlamakla yapmaktaydılar. Bu çözüm şekli bir sürü fiyatlara dayanılarak yapılmaktaydı. Prebisch dinamik bir durumla ilgilenmektedir. Öyle ki bu durumda geleceği isabetle görenler için optimal bir çözüm şekli ortaya çıkmaktadır. Müteşebbisler böyle mükemmel bir öngörüye sahip iseler toplam gelirin maksimize edilmemesi için bir sebep kalmayacaktır.

Fakat ne yazık ki bu mükemmel öngörü mevcut değildir. Bu bakımdan maksimize edici bir davranışın optimal bir çözüm yapıp yapamayacağını bilmiyoruz. Yalnız bu gerçekten hareket ederek ihracatçıların üretimlerini artırma temayülü göstereceği sonucunu çıkaramayız. Oysa Prebisch muayyen şartlar içinde ileri sürdüğü fikrin doğru olduğunu savunmuştur. Net trampa dış ticaret hadlerinin muayyen bir dönem zarfında düştüğü gerçek olsa da bu durum bize bazı sonuçlar çıkarma hakkını vermez. Şimdi Prebisch'in ortaya attığı iktisadî dönemler yönünden meseleyi ele alalım.

İktisadî konjonktürün yüksek olduğu "BOOM" döneminde, kârlar, ücretler ve fiyatlar yükselmektedir. Fakat az gelişmiş ülkelerde kârlar, gelişmiş ülkelere göre, ücret ve fiyatlardan daha fazla artmaktadır. Konjonktürün kısımla ve gerileme döneminde bir asimetri ortaya çıkmaktadır. Kârlar, ücretler ve fiyatlar düşmekte ancak sanayi ülkelerinde ücretlerin aşağıya doğru düşmede esnekliği olmadığı için (ücretlerin rijiditesi) ücretler de düşmemektedir. Sanayileşmiş ülkelerde kârlar dolayısıyla kısılmakta ve zengin ülkelerin müteşebbisleri kârlarını yeniden az gelişmiş ülkelerin sırtından normale çıkarmaktadırlar. Ham madde üreten ülkelerdeki işçiler güçlü örgütlere sahip değildir. Bunun sonucu olarak fakir ülkelerde ücretler ve kârlar zengin ülkelerdeki kâr nisbetini anormal olarak düşürmemek için kısılmaktadır.

Prebisch'in bu fikirlerini yakından tahlile tabi tutmak güç olmaktadır. İleri sürülen bu ilişkiler oldukça bulanıktır. Niçin az gelişmiş ülkelerde, konjonktürün gerileme dönemlerinde fiyatlar, yükselme dönemlerindeki artışlara nisbetle daha fazla düşmektedir. Bunun sonucunda az gelişmiş ülkelerin mübadele hadleri kötüleşmekte midir?

a) Piyasa şekilleri ve dış ticaret hadleri

Diğre taraftan, sanayileşmiş ülkelerde tekeli piyasaların yaygın olmasına karşılık çoğu az gelişmiş ülkelerin ihracat sanayilerinin birbirleri ile rekabet içinde çalıştıkları Prebisch tarafından belirtilmiştir. Bu iddiasının yanlış veya doğru olduğunu söylemek güçtür. Fakat bunun bizim açımızdan büyük önemi yoktur. Zira Prebisch'in ortaya sürdüğü iddiaların birbiri ile uygunluğunu araştırmak daha mühimdir.

Diğer bir ifade ile tekelci piyasa şartları bir ülkenin uzun dönemde mübadele hadlerini lehe çevirirken, diğer taraftan serbest rekabet bir ülkede mübadele hadlerini aleyhe mi döndürmektedir?

Birçok iktisatçılar, bir ülkede daha iyi dış ticaret hadleri için tekeli, serbest rekabete tercih etmektedirler. Bu yazarların böyle bir sonuca varmalarının nedeni, mukayeseli statik fiyat teorisini uygulamalarıdır. Bilindiği gibi bu teori tahdit edilmemiş rekabet şartlarında üretim arzının tekelci koşullardan daha hızla artacağı varsaymaktadır. Zira tekelci arzuladığı fiyat politikasına göre üretimi kısılabilmektedir. Oysa serbest rekabet koşullarında müteşebbisler üretim arzını fiyatların maliyetlere eşit olduğu seviyeye kadar artırbilmektedirler ve böylece kârlar rekabet uğruna kaybolmaktadır.

Aslında böyle bir teori soruna bir açıklık getirmiyor. Piyasa şekilleri ve iktisadî büyümeyi içine alan genel bir teori gereklidir. Böylece genel kapsamlı bir teori muhtelif piyasalardaki verimliliğin etiklerini de verebilecektir.

Bu konuda dörtbaşı mamûr bir teori mevcut değildir. Yine de bu mesele ile ilgilenenler arasında Sylos-Labini, Baumol ve Galbraith gibi kimseleri sayabiliriz. Bu seçkin iktisatçıların konu ile ilgili görüşlerini kısaca aktarmakta fayda vardır.

Bu yazarların ortak görüşünü yaklaşık olarak şöyle toparlayabiliriz: Serbest rekabet şartlarında firma cesameti, tekelci ve oligopolcu koşullara göre küçük kalmaktadır. Fakat üretimde yenilik olanakları ile teknik gelişmeye giriş ve tatbikatına geçme firma cesameti ile sıkı sıkıya bağlı işlerdir. Teknik gelişme küçük firmaların gücü ötesinde kalmaktadır.

Bu durumda şöyle bir sonuca gidilmektedir ki, o da, teknik gelişme nisbetinin rekabet şartlarına göre monopolcü piyasa koşullarında daha fazla olduğudur. Hatta denilebilir ki kısa dönemlerde firma içi maliyetler düşürülürken fiyatta herhangi bir indirim yapılmaz ve uzun dönemde firma hasılası artar. Görülüyor ki üretim arzındaki artış haddi, tekelci ve oligopolcu koşullarda serbest rekabete nisbetle daha fazladır.

Ancak büyük firmalar, sistematik şekilde maliyetlerde bir düşme sağlamak ve yeni mamûller plânlamak gereği ile geniş çapta bir araştırma ve geliştirme işini finanse edebilmektedirler.

Bu fikirler açıkçası Prebisch'in öne sürdükleri ile taban tabana zıttır. Esas itibariyle önemli olan piyasa şekilleri değil de, onların üretim arzı artışı üzerindeki tesirleridir. Diğer şartlar aynı kalmak kaydıyla (ceteris paribus) hasıla hızla artarken firmanın nisbî mal fiyatları ters yönde gelişmektedir. Bu sebeple piyasa şekillerinin dış ticaret hadlerinde meydana getirdiği tesirler ayırdeedücek olursa bu görüşe göre sonuçlar Prebisch'inkinden farklı olacaktır. Öyleki ihracat sektöründe tekelci ve oligopolcü piyasalara sahip olan bir ülke mübadele hadleri bakımından daha kötü bir geleceğe dönüktür. Bu görüş Prebisch'inkine tam karşı bir sonuç ortaya koymaktadır.

Netice olarak diyebiliriz ki, Singer ve Prebisch gibi iktisatçıların piyasa şekilleri ve mübadele hadleri ile ilgili olarak ortaya koydukları fikirler yanlış değildir. Ne var ki bu konular çok yanlıdır ve Prebisch'in meseleyi fazla mübalağalı olarak ortaya koyduğunu düşünmekteyiz.

b) İşçi Sendikaları ve Dış Ticaret Hadleri

Az gelişmiş ülkelerin dış ticaret hadlerinin aleyhlerine dönmelerini Singer ve Prebisch bir başka açıdan şöyle açıklamışlardır: Sanayileşmiş ülkelerde işçi örgütleri gelişmekte olan ülkelere nazaran çok daha güçlü durumdadır. Az gelişmiş ülkelerde işçi sendikalarının güçsüzlüğü nedeniyle ücretler baskı altında tutulabilmekte, bu durumda mamûl fiyatlarının düşmesine binnetice dış ticaret hadlerinin az gelişmiş ülkelerin aleyhlerine dönmesine yol açmaktadır.

Bu fikir bir dereceye kadar makûl görünmektedir. Ancak bu tür bir hipotezin uygun bir teoriye uydurulması oldukça zordur. Teorilerin birbirini tutan bir genel denge şeklinde olmasını arzularız. Pratik bir yönden, genel denge modeline giren değişkenlerin (Açıkca ifade edildiklerinde) mahdut sayıda olmaları gerekir. Bundan ötürü uygun ve aynı zamanda muhtelif kurumsal teşekküllerin tesirlerini de hesaba katan bir model kurmak hemen hemen imkânsızdır.

Evvelâ bu değişkenlerden teknik gelişmenin tesirlerini ele alacağız.

Teknik gelişme sonucu üretim aynı seviyede iken maliyetler düşmekte ve kârlar artmaktadır. Rekabet koşullarında bu durum üretim seviyesinin yükselmesine yol açmaktadır. Bu değişmelerin fiyatlar üzerindeki tesiri talep şartlarına bağlıdır. Talep şartları da iki yönlüdür. Birincisi, ihraç mallarına karşı talep artışıdır. Bu artış da, ithalatçı ülkelerde gelir büyümelerinin bir fonksiyonu olmaktadır. Gelişmekte olan ülke ile ticaret yapan ithalatçı ülkelerde gelir hızla artmıyorsa veya söz konusu mamûlün marjinal ithal meyli çok düşükse bu mamûlün talebi artmayacaktır. İkincisi talep elastikliğidir. Talep elastikliği birimden küçükse, fiyat düşürmeleri yoluyla talep edilen miktarı arttırmak mümkün değildir. Bu şartlar altında büyük bir ihtimalle ihracat endüstrisinin üretimi artsa bile, toplam geliri azalabilir. Bu koşullar altında iktisadî büyüme bile yoksullaşarak büyümez.

Bu gelişme ihracat sektöründe istihdam edilen işçilerin azalmasına yol açacaktır. İşsiz kalan işçiler yeniden asgarî geçim seviyesinde başka sanayi kollarında iş bulacaklardır. Böylece bu sektörlerin masrafları azalacaktır. Bu sektörler, ihracat sanayileri de olabilir. Bu sanayi mamullerinin talebi gayrî elâstik olsa dış ticaret hadlerinde yine bir düşme olacaktır.

Bütün bu güçlüklerin temel nedenini, ters talep koşulları olarak kabul edebiliriz. Bu zorluklar cereyan etmeyebilir. Ne var ki işçi sendikalarının uluslararası piyasada talep koşulları üzerinde fazla bir etkisi olmayacaktır. Bununla birlikte mevcudiyetleri durumu bir derecede kuvvetlendirebilir.

Gerçekten de işçi sendikaları olduğu durumlarda değişik bir sonuç almabilmektedir. Evvelâ iki sektörlü bir model düşünelim. Bunlardan birisi sermayedar ve yenilikler yapan ihracat sektörü ve diğeri de üretim yöntemlerini kullanan yerli ve fakir sektör olsun. İşçileri teknik gelişmeye iyice alışmış iseler ve güçlü sendikalara sahiplerse verimlilik artışları oranında ücretlerin yükseltilmesini isteyebilirler. Bu sanayide masrafları olacağımdan daha fazla arttırmaktadır. Bu sanayi dalında sermaye teraküm nisbeti düşeceği gibi, kârlar da düşecektir. Zira kârların büyük bir kısmının tekrar yatırıma aktarıldığını farzetmekteydik. Sanayideki üretim artışı da yavaşlayacaktır. Talep koşulları yukarıda tanımladığımız gibi ise, ihracat fiyatları fazla düşmeyecektir.

Çok sektörlü bir modelde bu tesirler pek farklı olmayacaktır. Evvelki gibi ihracat sektöründe ücretler artacaktır ve teknik gelişmenin mahiyetine göre endüstride maliyetler istikrarlı olacak veya yavaş yavaş düşecektir. İşçi sendikalarının olmadığı halde kârlar artmayacaktır. Endüstrinin büyümesini teşvik eden faktörler zayıflayacaktır. Talep de yavaş yürüyorsa bu durum mübadele hadlerinin düşmesini engelleyecektir. Bundan böyle ihracat kazancında meydana gelecek bir azalma önlenmiş olacaktır.

Her iki örnekte de, hiç yoksa kısa dönemde, emek talebindeki değişmelerin ücretleri etkilemediği varsayımından hareket edilmektedir. Bu oldukça özel bir varsayım olmaktadır. Ücretlerin, uzun dönemde faktör piyasalarında sendikaların olduğu ve olmadığı zamanlarda nasıl bir temayül göstereceğini kesinlikle söylemek güçtür. Muhtelif ücret hadlerinin, üretimi ve nisbî fiyatları ne derece etkileyeceğini kestirmek de kolay değildir. Dolayısıyla mübadele hadlerinin dışı hakkında kesin konuşulamayacaktır.

Singer ve Prebisch'in bu husustaki fikirlerini bir mantık süzgeçinden geçirirsek diyebiliriz ki, işçi sendikalarının mübadele hadlerini olumlu bir yönde etkileyebileceklerini düşünmek imkânsız değildir. Fakat iktisadî büyüme ve dış ticaret modeli içinde işçi sendikalarının üzerinde mümkün olabilen tesirlerini sınırlamak son derece zordur. Singer ve Prebisch'in öne sürdüğü bütün fikirlerde, talep şartları, ihracat sanayilerinin genişlemesi aleyhine olan bir muhteva içindedir. Bu koşullarda az gelişmiş ülkelerde mübadele hadlerinin aleyhe döndüğünü göstermek için işçi sendikalarının bulunmayışına başvurmakta gerekmez.

Singer ve Prebisch'in iktisadî büyüme ve dış ticaret konusundaki yaklaşımını tahlil ederken karşılaşılan en büyük güçlük, fikirlerin sistemsiz ve başıboş olarak bulunmasıdır. Singer ve Prebisch'in ortaya attığı fikri, en basit ve yalın ifadesiyle; mübadele hadleri az gelişmiş ülkeler aleyhine gelişmektedir dersek bu fikri makûl şekilde irdelemek güç olmaz. Ne var ki bu iktisatçılar, bununla yetinmeyip fakir ülkelerin mübadele hadlerindeki kötüleşmeyi izah etmek için çok karışık izah yollarına girmek istemişlerdir.

Aslında, piyasa şekilleri, işçi sendikaları ve diğer bazı hususların tesirlerini gözönüne alarak hayli şüpheli teorilere saplanmaya

hiç gerek olmayabilirdi. Bu itibarla daha açık sebepler ortaya koyarak mübadele hadlerinin neden az gelişmiş ülkeler aleyhine cereyan ettiği ve giderek dış ticaret yoluyla büyümenin neden bu ülkeler için beyhude bir macera olacağı pekâlâ ifade edilebilirdi. Singer ve Prebisch'in öne sürdüğü fikirleri bu şekilde düşünürsek bunların sonuçlarına ulaşıldık için gerekli üç şart bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunlar da sırasıyla iktisadi büyümenin, ihracat sektörü ile tahdit edilmiş olması, ikincisi yeni şartlara uyabilme oranının düşük olması (arz ve talep elastikliklerinin nisbi kıymeti çok düşüktür), üçüncüsü de gelişmekte olan ülkelerin sınaî mââmülleri talebinin çok yavaş artmasıdır. Genellikle ilk iki şartı yani ihracat-yönlü büyüme ile intibak derecesinin düşüklüğünü bir vakıa olarak kabul edebiliriz. Ancak üçüncü şart olan talebin düşüklüğü mevcut ise Singer - Prebisch tezi geçerli olacaktır. Aksi halde bu kritik şart olmadan bu tez gücünü yitirmektedir.

Singer - Prebisch görüşlerinin sonuçlarını ortaya koyan bir kaç faydalı örnek verebiliriz.

İki ülke modelini uygulayarak, biri az gelişmiş tarımcı ülke, diğeri gelişmiş bir sanayi ülkesi olarak tasarlanabilir. Daha önce belirttiğimiz gibi özellikleri önceden açıklanmamış bir büyüme modeli üzerinde duralım. Varsayalım ki, az gelişmiş ülkede gelir elastikliği gelişmiş ülkedeki gelir elastikliğinin üçte biri kadardır ve her iki ülkede ihracat sektörü büyükse bu durumda az gelişmiş ülkede büyüme nisbeti de yaklaşık olarak bu sanayi ülkesindeki büyümenin üçte biri kadar olabilecektir. Bu büyüme oram üçte birden fazla olduğu takdirde, tarım ülkesinde mübadele hadleri kötüleşmeye başlayacaktır. Böyle bir gelişme elbette sonuçlarını ticaret hacmi ve reel millî gelir üzerinde gösterecektir. İhracat hacmi artacak ve ülkenin dış ticarete bağımlılığı büyüyecektir. Her iki ülkede de ihracata dönük büyüme şeklinde, reel millî gelir artışına yol açan faktörler, ihracat sektörünün hacmi ile gelir elastikliklerinin değerleri olacaktır. Tarım ülkesinde ihracat sektörünün büyük bir paya sahip olması ve sanayi ülkesinde de ithal malları gelir elastikliğinin düşük oluşu, mübadele hadlerinin daha çok az gelişmiş ülke aleyhine dönmesine yol açacaktır. Dolayısıyla fakir ülkenin reel geliri daha az artmış olacaktır. Bu koşullarda mübadele hadlerinin ne kadar düşeceği, esas itibarıyla arz ve talep elastikliklerine bağlı olacak-

tır. Bu durumda elastiklik değerlerini küçük kabul edersek, dış ticaret hadleri daha az düşecek demektir.

Böyle bir durumda, az gelişmiş bir ülke sahip olacağı büyüme olanakları bakımından, büyük ölçüde zengin ülkenin gelişme imkânları ile sınırlanmış olmaktadır. Sanayi ülkesinde meydana gelecek hızlı büyüme imkânları ile tarım ülkesinde de daha fazla bir büyüme elde edilecektir. Böylece, mübadele hadlerinde bir değişme olmaksızın her iki ülkede de muayyen bir limit içinde kalmak şartıyla dengeli bir büyüme birbirini kovahyacaktır. Fakir ülkenin büyüme oranı bu nisbetin altına düşecek olursa, tarım ülkesi, iktisadî büyümeyi mübadele hadlerini geliştirmek suretiyle uyaracaktır. Ancak diğer taraftan bu tarım ülkesi, kendi otonom büyüme kaynaklarını arttırarak bu büyüme oranının üstüne de çıkabilir.

Burada üretim fonksiyonlarının birinci dereceden homojen olması varsayımı tenkit edilebilir. Emek veya sermaye faktörlerindeki artışların mübadele hadleri üzerindeki etkileri, faktör yoğunluklarına bağlanmıştır. Şimdi Singer ve Prebisch'in tartıştığı sonuçları veren bir faktör birikimi örneğini ele alalım.

Birçok az gelişmiş ülkelerde emek gücü hızla artmaktadır. Bundan dolayıdır ki, böyle bir ülkede emek kaynağı boldur. Böyle bir durumda ihracata emek-yoğun mallar bağlı olacaktır. Durum böyle ise emek gücünde bir artış, ülkenin mübadele hadlerinin bozulmasına yol açacaktır. Bu sefer her şey ülkenin ithal malları talep elastikliğine bağlı olacaktır.

Bu nisbet yüksek ise, mübadele hadleri üzerindeki tesiri olumsuz olacaktır. Çünkü ülkenin büyümekte olduğu varsayıldığından gittikçe artan talep ithal mallarına yönelecek demektir. Bu durum, bir çok az gelişmiş ülkenin kendilerinin içinde buldukları bir vaziyettir. Zira bu ülkeler gelişme süreci içinde sermaye malları ithal etmek ihtiyacındadırlar. Her zaman olduğu gibi arz ve talep kesimlerinde ikame olanakları çok önemlidir. Bu olanaklar az ise mübadele hadleri üzerindeki olumsuz tesirler daha da artacaktır.

Faktör kaynaklarında bir artış olduğunda ihracata dönük büyüme ile daima ihracat hacmi artacak ve bu durumda dış ticarete bağımlılığı daha yüksek bir düzeye çıkarmış olacaktır. Mübadele

hadleri üzerindeki olumsuz etkiler kuvvetli ise büyümeden beklenen kazançlar ihracatla kaybedilecektir. Böyle bir sonuçtan elde edilecek zarar, ülkenin ihracat payının önemine göre değişecektir.

Nihayet iktisadî büyüme kaynağının teknik gelişme olması halinde ne gibi tesirler meydana gelecektir. Teknik gelişmenin meydana getirdiği tesirler, büyük ölçüde bu gelişmenin olduğu sektöre bağlıdır. Singer ve Prebisch dikkatlerini ihracat sektörü üzerinde toplamışlardır. Bu önder bir sektör ise yani ülke ekonomisi içinde yegane modern bir sektör ise, bütün yenilikler hemen hemen bu sektörde yer alıyor demektir. Yeniliklerden çoğunun ihracat dalında olması mübadele hadlerinde menfi tesirlere yol açacaktır.

Özellikle taşınmayan üretim fonksiyonlarının yer aldığı genel durumlardan bildiğimize göre üç stratejik faktör, dış ticaret hadlerinin âkibetini tayin etmektedir. Bunlardan birincisi, teknik gelişme ile birlikte üretim fonksiyonunun artan bir temayül göstermesidir. İkincisi emeğin marjinal verimliliğindeki değişmeler yolu, üçüncüsü sermayenin marjinal verimliliğindeki değişmelerdir. Birincinin yolun mübadele hadleri üzerindeki tesiri daima negatiftir. Diğer iki usulde de, normal şartlar altında ihracat sektöründeki teknik gelişme nedeniyle mübadele hadlerinin bozulduğunu görürüz.

Bu usuller sonucu mübadele hadlerini ne kadar bozacakları daha birçok faktörlere bağlıdır. Gelişen teknik nedeniyle marjinal verimlilikler daha fazla artacaktır, üretim fonksiyonu teknik yenilik sonucu daha da genişleyecektir. Böylece mübadele hadleri daha da aleyhe dönecektir. Her zaman olduğu gibi talep şartları önemli bir rol oynamaktadır. İthal malları gelir elastikliği arttıkça ve de elastiklik faktörünün değer küçüldükçe mübadele hadleri için beslenen ümidler daha da azalmaktadır. İhracat sektöründeki büyüme, yüksek bir ithal malları marjinal tüketim meyli ile birleşince ve her iki ülkede arz ve talep cephesinde nisbî fiyat değişmelerine karşılık verebilme nisbeti az ise mübadele hadlerinde daha hızlı bir düşme meydana gelmektedir.

Teknik gelişme sonucu, reel millî gelirin nasıl etkileneceği büyük ölçüde mübadele hadlerinin seyrine bağlı olmaktadır. Mübadele haddi, gelişmekte olan ülkede ağır bir şekilde aleyhe dönmekte ise gelirdeki artışlar pek az olacaktır. Bu durum özellikle ülke-

nin büyük bir ihracat payına sahip olması halinde söz konusu olmaktadır. Ülkede değişmelere ayak uydurabüme ölçüsü az ise ve dış ticarete bağımlı bir ihracat sektörü, ekonominin yegâne gelişen bir parçası ise böyle bir ülkenin verimlilik kazancının büyük bir kısmını ihracat yolu ile kaybetmesi riski o kadar da artmaktadır. Bu durumda iktisadî büyüme ve dış ticaret teorisine dayalı olarak verdiğimiz bu örneklerle Singer - Prebisch tezinin ana hatlarını tahlil ettik ve gerçek koşullar altında mübadele hadlerinin ileri sürüldüğü gibi az gelişmiş ülkeler aleyhine dönebileceğini göstermeğe çalıştık. Ve bu ülkelerde iktisadî büyümenin, ancak geleneksel ihracat sektörü ile sınırlı bir gelişme içinde bulunacağını ortaya koyduk. Bundan bir müddet sonra bu yönde teşvik edici hiç bir kazanç mevcut olamayacaktır.

3. Diğer belli başlı görüşler :

i) Dış ticaretin iktisadî büyümeye katkısı ve liberalizm :

Günümüzün çoğu az gelişmiş veya yarı sanayileşmiş ülkeleri 19.uncu yüzyılda hammaddé ihraç eden ülkelerdi. Ve halen de bu durumlarını muhafaza etmektedirler. Ancak bu ülkeler için teorik ve pratik açıdan önemli olan husus, dengeli bir iktisadî gelişmenin dış ticaretle başarılıp başarılamayacağıdır.

Bazı iktisatçılar klâsik dış ticaret teorisinin az gelişmiş ülkelere uygulanması sorununu tartışmışlardır. Bir diğer grup ise, geçmişte dış ticaretin fakir ülkelerin gelişmesini engellediği fikri etrafında toplamışlardır.

Baş tarafta da kısaca değindiğimiz gibi R. Nurkse, günümüz fakir ülkelerinin iktisaden gelişmelerinde, dış ticaretin ne kattığını ortaya koymuştu. Ne var ki artık dış ticaretin "büyüme mikyası" olma niteliği önemli derecede azalmıştı. Ama geçen yüzyılda dış ticaret, iktisadî büyümeyi dinamik sanayi merkezlerinden fakir ülkelere ileten bir araç durumundaydı. Ham madde ve gıda mallarına olan talep artışı karşısında bu maddelerin arzını kolayca sağlamak için fakir ülkelere sermaye ve vasıflı emek ihracı yapılmıştı. Yirminci yüzyılda bu büyümeyi iletme işlemi aksamıştır. Bu yüzyılda dünya ticaret koşullarındaki değişimin temel nedeni, ham madde ihracatçısı ülkelerin mallarına karşı dünya talebin-

de meydana gelen düşüşler olmuştur. Bu gerileyişin arkasında kalan unsur ise, gelişmiş ülkelerdeki toplam hasılda daha az miktarda ithal malı ham maddelerin yer alışı gelmektedir. Diğer taraftan bir çok tarımsal ürünler için müstehlik talebindeki gelir elastikiyetinin düşüklüğü, doğal ham maddelerin kullanılmasında iktisat sağlanması, sentetik ikame mallarının üretimde daha çok yer alması gibi etkenler ham madde üreticisi ülkelerin ihracat piyasalarını kısıtlamıştır.

Buna rağmen Nurkse, sermaye kaynaklarının gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere doğru aktığını söz gelişimi bir araştırmasında 1956 da 5 milyar dolar özel ve resmî fonların fakir ülkelere gönderildiğini ve bu tutarın o yıl bütün az gelişmiş ülkelerdeki sermaye teşekkülünün üçte biri olduğuna işaret etmektedir. Bu akım siyasî nedenlerden ileri geldiği gibi, diğer taraftan da gelişmiş ülkelerde sermayeye yüksek oranda müterakki vergi uygulanması, kapitalin, güvenceli ve kâr oranı yüksek fakir ülkelere yönelmesine de yol açmış olmaktadır. Ancak Nurkse az gelişmiş ülkelerde gelişme stratejisi için "dengeli büyüme" tarafını tutmuştur.

Büyüme teorisi, az gelişmiş ekonomiler için dört temel varsayımı kabul edilmektedir ki, bu varsayımlar mukayeseli masraflar teoreminde büyük farklar göstermektedir. Bu varsayımlar sırasıyla 1) Faktör fiyatları, fırsat maliyetini doğru şekilde göstermezler. 2) Üretim faktörlerinin niteliği ve niceliği zamanla büyük ölçülerde değişebilir. 3) Mevcut piyasanın büyüklüğüne göre ölçüye göre götürü bir çok üretim dallarında önemlidir. 4) Mallar arasındaki tamamlayıcılık özelliği hem üretici hem de tüketici talebine hâkimdir.

Bu varsayımların bazı sonuçları Rosenstein Rodan ve Nurkse tarafından "dengeli büyüme" kavramı içinde geliştirilmiştir. Nurkse'nin "dengeli büyüme" ile ifade etmek istediği şey, bir çok üretim sektörünün aynı zamanda geliştirilmesidir. Sermaye ya da emek arzını elastik kabul ederek her iki yazar da, yatırımların ilgili sektörlerde daha kârlı olacağını göstermeğe çalışmışlardır. Piyasa güçleri, optimal yatırım kararlarına yol açmayacaktır, çünkü halihazır fiyatlar gelecekteki maliyet ve talep koşulları hakkında birşey ifade etmemektedir. Bir sektörde yatırımın böyle bir tesire sahip olması, bir başka sektörde yatırımın kârlılığını ifade etmektedir. Bu

durum ise bir başka ifade ile artan talep veya azalan masraflar demektir. Scitovsky buna “dinamik dıştan istifade” demektedir. Bu istifadelerin başlangıçtaki sektörlerle aktarılması mukayeseli üstünlük fikrini ciddi şekilde etkileyebilmektedir. O halde eğer gelişme siyaseti için mukayeseli üstünlük doktrini faydalıysa, büyümenin temel unsurlarını tahlil ederken onu da birlikte düşünmek icabetmektedir. Diğer taraftan ise G. Haberler, dış ticaretin 19 uncu ve 20 inci yüzyıllarda az gelişmiş ülkelere büyük bir katkısı olduğunu ve engellenmediği takdirde gelecekte de böyle olmaya devam edeceğini savunmuştur. Dış ticaretin, kaynak dağılımını etkili bir şekilde belirlemesiyle bir yandan statik olarak dış ticaret kazancının doğacağını diğer yandan da dinamik olarak klâsik yazarların işaret ettiği gibi üretim imkânları eğrisini sağ dışa doru ittiğini iddia etmiştir. G. Haberler, fakir ülkelere dış ticaretin vasıtalı bir şekilde dinamik yararlarını şöyle açıklamaktadır.

Evvelâ dış ticaret, iktisadî kalkınma için vazgeçilmez sermaye malları, ham maddeleri ve yarı işlenmiş malları tedarik etmektir. İkinci ve daha önemli bir yararı teknik bilginin yayılması, fikirlerin dağılımı, patent haklarının ithali ve işletmesi yeteneğinin geliştirilmesidir. Üçüncüsü dış ticaretin, gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere doğru bir sermaye akımına vasıta olmasıdır. Bir dördüncü yararı da dış ticaretin, sağlam bir rekabetin en iyi şekilde devamını sağlamasıdır. Böylelikle ithalatla rekabeti de körüklemiş olmaktadır. Binnettece Haberler dış ticaretin üretim fonksiyonları üzerinde etkili olduğunu ve üretim imkânları eğrisini adeta sağ dış tarafa doğru ittiğini belirtmektedir.

20 inci yüzyılın ortalarındaki dış ticaretin, fakir ülkelerin kalkınmalarındaki katkılarını ele alan Nurske ve Haberler’in makalelerini A. K. Cairncross dikkatle tahlil etmiştir. Evvelâ 19 uncu yüzyılın büyüme makinesinin 20 inci yüzyılda bozulduğunu iddia eden Nurske’yi tartışmakta ve nihayet arzdan ziyade, talep unsurlarının ham madde ihracatçısı fakir ülkelerin büyümelerini kısıtladığını gösteren ip uçları elde etmektedir. Cairncross, hükûmte politikalarının ve ihracat vergilerinin ihracat sektörünün gelirini başkalarına kaydırdığını bu yüzden ham madde üreticilerinin üretimlerinin ve ihracat heveslerinin azaldığını ileri sürmektedir.

Cairncross, Nurkse'nin ele aldığı konuları ciddi bir araştırma ile tenkit etmekte ve Nurkse'nin fakir ülkelerin ihracatta geri kalışları için daha baş tarafta sıraladığımız altı unsurdan çoğunu red etmektedir. Diğer taraftan aynı incelemede Nurkse'nin tahlilinde fiyat unsurunu da ihmal ettiği belirtilmektedir. Cairncross'e göre az gelişmiş ülkelerin ham madde ihracatlarındaki yavaş gelişmenin asıl nedeni fiyatların yüksek oluşudur. Bu nedenledir ki sanayileşmemiş ülkeler, ham madde arzını yurt içinde geliştirmeyi, ham madde ithalinde tasarruf sağlamayı ve daha ucuz ikame mallarını araştırmayı tercih etmektedirler.

Cairncross, aynı eserde Haberler'in fakir ülkelerin, zengin ve müreffeh ülkelerle yaptığı ticarî ilişkilerden edindiği yararları abarttığını söylemektedir.

Sanayi ülkelerinin devamlı gelişmesiyle, az gelişmiş ülkelerin özellikle gelişmenin ilk safhalarında sıçrama "take of" yapabilmelerinin güçlüğüne işaret etmektedir. Özel hükümet teşviki olmadan az gelişmiş ülkelerde dış yatırımlar, nisbeten mahdut bir pazar, vasıflı eleman kıtlığı, eğitim masraflarının fazlalığı ve yardımcı hizmetlerin yetersizliği nedeniyle gittikçe daha az cazip hale geldiğini savunmaktadır. Bu durumda, sanayileşme oldukça tekamül etmişse, yeterli endüstrinin ithal ikamesinin tercih edeceğine işaret edilmektedir.

Büyüme teorisine modern katkılar özellikle dengeli ve dengesiz büyüme kavramlarının getirilmesi ile olmuş ve bu nedenle geleneksel dış ticaret teorisinin yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır. Bu halde bir çok iktisatçılar, daha önce İngiliz düşünürlerinin de söz konusu ettiğimiz gibi, klâsik dış ticaret teorisinin az gelişmiş ülkelere uygulanmasından kuşkuya düştükleri gibi dinamik koşullar altında statik bir klâsik modelin nasıl uzlaştırılacağını araştırmaya başlamışlardır. Bu bakımdan az gelişmiş ülkelerde kalkınma politikasının formülendirilmesi için, kaynakların tahsisi kriterinde klâsik mukayeseli masraflar doktrininin mi yoksa modern büyüme teorisinin mi bunu sağlaması gerektiği konusunda ihtilâf çıkmıştır.

Klâsik dış ticaret teorisini savunanlar ufak tefek değişikliklerle geleneksel ticaret teorisinin az gelişmiş ülkelerin meselelerine uygulanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Karşı görüşü benimseyenler

önce açıkladığımız gibi başta R. Prebisch, H. W. Singer, G. Myrdal ve de T. Balogh en dikkati çekenler arasında olmuşlardır

Bu yazarlardan Myrdal ve Balogh'da geleneksel dış ticaret teorisini az gelişmiş ülkeler açısından tamamen ilgisiz, gerçek dışı ve politik olarak fakir ülkelere karşıt yönlü olduğunu belirtmişlerdir. Bu iki uç görüşün arasında farklı bir uzlaşım yoluna sahip olanlar da çıkmıştır. Bunlara göre klâsik dış ticaret teorisinin ihmal edilmiş yanlarının yeniden ele alınması veya bu teorisinin kısmen ilgili taraflarından yararlanması faydalı olacaktır.

H. B. Chenery'nin fikri ise büyüme teorisinde kaynak dağılımının temel ilkeleri ile ticaret teorisinin birbirine karşıt bulunduğu yolundadır. Bu durum ise, birbirinin aksi olan politik sonuçlara yol açmaktadır. Chenery mukayeseli masraflar doktrini ile kaynak dağılımı kriterlerinin birbirine ters düşmelerine, bunların dayandıkları varsayımların sebep olduğunu belirtmiştir. Büyüme teorisinin az gelişmiş ülkeler için bu dört varsayımdan daha önce dengeli büyümeye değinirken söz etmiştik. Burada ayrıca üzerinde durmaya çağız.

Bu nedenle Chenery mukayeseli masraflar doktrininin günümüz az gelişmiş ülkelerin koşullarına aynen uygulanamayacağı fikrini benimsemiştir. Ancak Chenery uzlaştırıcı bir yol tutmuştur. Ona göre mukayeseli masraflar doktrininin dinamik bir biçimde yeniden ele alınması ile böyle bir uygulamanın mümkün olabileceğini belirtmiştir. Problemin, dışsal ekonomileri, fırsat maliyetinden sapan piyasa ve fatör fiyatlarını ve zamanla değişen verimliliği hesaba katmakla çözüleceğini savunmaktadır.

H. Myint, klâsik dış ticaret teorisinin az gelişmiş ülkelere uygulanması konusuyla ilgili münakaşayı sürdürmekte ve bu ülkelerin dış ticaretten vasıtalı olarak dinamik yararlar sağladığını ve meselenin bu yönlerinin ise ihmal edildiğini ileri sürmektedir. Myint'e göre az gelişmiş bir ülkenin dış ticarete açılması ile küçük piyasasının sınırları genişlemekte, iş bölümü görüşü kuvvetlenmekte, bunun sonucu olarak gelişen vasıflı emekle verimlilik artmakta ülkeye bir dinamizm gelmekte, bu yolla da teknolojik yenilikler hızlanmakta, teknik güçlükler yenilmektedir. Oysa klâsik iktisatçılar bu kazançları, statik artan getiriden farklı ve ayrı olarak görmüşlerdir.

Diğer taraftan Myint'in görüşüne göre; klâsik dış ticaret teorisi ticaret öncesi kaynakları veri kabul edip, tam istihdamın da mevcut olduğunu varsaydığından ihracat ekonomilerinin 19 uncu yüzyıldaki ticaret ve büyüme modelini rahat bir şekilde açıklayamamışlardır.

Myint, dış ticarete girmeden önceki dönemi, tam istihdamın mevcut olmadığı fakat verimli kapasite fazlasının bulunduğu bir durum gibi görmektedir. İşte dış ticaretin rolü, dış ticaret başlamadan önce kullanılmadan bekleyen bu fazla kaynaklara ("vent-for-surplus") yeni talep bulmaktır.

Myint'in "vent-for-surplus" dış ticaretle büyüme teorisi, serbest ticaretle ihracatın genişliyeceğini izah etmektedir. Ne var ki, bu gelişme, klâsik teorinin varsayımlarında olduğu gibi, iç üretim kaynaklarından sağlanmayıp verimli kapasiteyi tam olarak kullanmakla elde edilmektedir. Myint aynı zamanda fakir ülkenin dış ticarete açılması ve millî gelirine göre yüksek bir ihracat oranının başarmış olmasının bu fakir ülkenin uluslararası çalkantılarda kolayca zarar görmesi demek olduğunu da kabul etmektedir. Myint, 19 uncu yüzyılda dış ticaretle büyüme için kullanılan ihracata dönük "export bias" fikrini benimsemeye yanaşmamaktadır. Bu düşünür aynı zamanda ihracat ekonomileri için gerçek seçimin kaynakları ihracat ve yurt için tüketim arasında kullanmak yerine, artık kaynakları ihracat üretimine ayırmak veya bu artık kaynakları atıl bırakmak şeklinde tartışmaktadır.

Bu arada Richard E. Caves de bu münakaşaya katılmakta, Myint'in "vent-for-surplus" teorisinin son yıllarda ortaya çıkan diğer dış ticaret ve iktisadî büyüme modelleriyle temel olarak yapısal bir benzerlik gösterdiğine temas etmektedir. Caves'e göre, bu tür modeller müşterek olarak dış ticaretin iktisadî büyüme üzerindeki tesirini ve kaynakların tam istihdam şeklini göstermektedir. Aksi halde bu kaynaklar eksik kullanma durumunda bırakılmaktadır. Caves bu tartışmasında artık kaynakların mevcudiyetinin piyasa mekanizmasının başarısızlığından doğmadığını fakat ekonomik örgütlenişin ikelliğinden ileri geldiğini belirtmektedir.

Caves, bir ülkede artığın sadece doğal kaynaklardan ibaret olmadığını ("Staple") aynı zamanda sınırlı olmayan emek arzının da

bulunacağını hatırlatmıştır. Dolayısıyla Caves, “vent-for-surplus” büyüme teorisinde, gerek doğal kaynakları, gerek sınırsız emek arzını beraberce ele alan düşünürlerden biri olmuştur. Bu yazar, Chenery ve Haberler kadar kaynak dağılımı sorunu ile uğraşmış, daha ziyade “artık” kaynakların massedilmesi ve bu artık kaynakların az gelişmiş ülkelerin büyüme hadlerine tesiri ve de dış ticaretin büyümesi ile ilgilenmiştir.

G. Myrdal, dış ticaretin gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında gelir eşitsizliğini dengesiz bir surette artırdığını iddia etmiş ve giderek dış ticaret hadlerinin uzun dönemde geri kalmış ülkeler aleyhine döndüğünü söylemiştir. Myrdal, fakih ülkelerin ekonomilerine hâkim olan bu iktisadî dengesizliği, dış ülkelere yapılan göç'e, sermaye hareketlerine ve dış ticaret'e hamletmiştir.

Myrdal; az gelişmiş ülkeler için büyümenin bir vasıtası olan dış ticarete karşı çıkışını şu unsurlara dayandırmıştır : Bu ülkelerdeki fiyatlar düşüktür. Ham madde ihracatı talebinde gelir elastildiği zayıftır. Az gelişmiş ülkelere gelen yabancı sermayenin, yerli ekonomideki üretimi ihmal ederek, ülkenin doğal kaynaklarını dış piyasalar için kullanmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde emek arzı boldur. Bu yüzden dış ülkelere göçler olmaktadır. Fakat buna rağmen, emek arzı bolluğunu koruduğundan ücretler de düşüktür. Dünya piyasalarında ham madde ihracatı birbiriyle rekabet halindedir. Teknolojik gelişmeden sanayileşmiş ülkeler yararlanmaktadırlar.

Bu düşünceler ışığında Myrdal az gelişmiş ülkelere aşağıda sıralayacağımız himayecilik politikasını önermektedir.

1. Yerli piyasanın büyümesine izin vermek.
2. Daha yüksek oranda istihdam yaratmaya yol açmak.
3. Ülkeyi bir bütün kabul ederek dışsal ekonomilerin (external economies) önemini kavramak.
4. Sanayi ve tarım mallarını ayırıcı mahiyetteki ekonomi içi fiyat düzenini yeniden gözden geçirmek.

Bu fikirlere anlaşılmaktadır ki Myrdal, bütünlüğü ile büyüyen bir ekonomide bebek-sanayi yaklaşımının sınırlarını genişletmektedir.

G. M Meier, diğer taraftan az gelişmiş ülkelerin dış ticaretten ve yatırımlardan çok faydalar sağlayabileceklerini belirtmiştir. Meier, yabancı yatırımların karakteri ne olursa olsun yerli yatırımlarla rekabette olmayacağını iddia etmiştir. Hatta daha ileri giderek, fakir ülkelerde yabancı sermaye ve müteşebbis yokluğu halinde, yerli yatırımların hareket kazanacağına inanmak için bir neden kalmayacağını söylemiştir. Meier, az gelişmiş ülkelerde ihracat sektörü bağlarının zayıf olmasının ve bu ülkelerde üretim imkânları eğrisinin bir dönüşüm yapmakta başarısız kalmasının kabahatleri dış unsurlarda değil de fakir ülkelerde geçerli olan ekonomik ve sosyal şartlarda aramak gerektiğine inanmıştır.

Az gelişmiş ülkelerin dış ticaretten zengin ülkelere göre daha az kazanç sağladığı kabul edilse bile, bunun mutlak anlamda dış ticaretin sanayileşmemiş ülkelerin durumunu daha kötüye sürüklemek anlamına gelmeyeceğine işaret etmiştir. Bütün bunlar bir taraftan, dış ticaretin genişlemesinin, bu ülkelerde hızlı bir iktisadî büyüme yol açacağını ve ihracat sektörünün ekonomi içinde yaratacağı uyarılarla ikinci derecede değişimler meydana getireceğini açıklamıştır. Meier ayrıca uzun dönemde ihracatın gelişmesine ve verimliliğin artmasına teknoloji transferinin de yardımcı olacağını biunetice dış ticaretin az gelişmiş ülkelerde bir "büyüme makinesi" haline geleceğini savunmuştur.

ii) Dış yatırımlar ve teknolojinin transferi :

Klasik dış ticaret teorisinin, iktisadî gelişmenin problemlerini ele alırken sermayenin, teknolojinin ve vasıflı emek gücünün uluslararası akımlarla meydana getirdikleri dinamik etkileri ihmal ettiği ileri sürülmüştür. Yabancı sermaye ve teknolojinin birçok az gelişmiş ülkede yapısal değişime yaptığı yolunda ikna edici fikirler ortaya atılırken, diğer taraftan da yabancı sermayenin ihracata dönük sanayiler yarattığı bu tür sanayilerin ise pek az bir fayda getirdiği veya zararlı olduğu belirtilmiştir. Ne yazık ki yabancı sermaye ve teknoloji ithali ile gelişmekte olan ülkelerin ne derin bir ekonomik fayda elde ettiklerini ortaya koyan pek az çalışma yapılmıştır.

Bu konu, uluslararası sermaye hareketleri ve iktisadî gelişme ile ilgili teoride kısımlar halinde mevcuttur. Fakat yabancı yatırım-

ların maliyetini ve getirisini kantitatif olarak hesaplayan araştırmalar, dolaylı ve uzun dönemdeki etkenleri ölçmenin güçlüğü ile az sayıda yapılabilmektedir. Bununla beraber yabancı sermaye ve teknolojinin, az gelişmiş ülkelerin büyümelerindeki rolü iktisatçıların, gittikçe üzerinde daha çok durdukları bir konu olmuştur.

Cairncross, sanayileşmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkeler teknoloji naklini belirleyen unsurlar ve bunu yöneten mekanizma ile ilgilenmiştir. Cairncross girişimci yeteneği, sermaye ve teknik ehliyet gibi kıt faktörleri kapsayan uygun bir teknolojinin gelişmekte olan ülkelere benimsenmelerinin önemi üzerinde durmuştur.

Cairncross, teknoloji aktarılmasının başarılı bir şekilde yapılabilmesi için, rekabet ruhu, girişimcilik ve dış ilişkilerin gerekli fakat yeterli koşullar olmadığını kaydetmiştir. Gelişmiş ülkelere teknolojiyi alırken az gelişmiş ülkelere bazı unsurların karşılıklı münasebetlerin de yeterli bir durumda bulunması icabetmektedir.

Piyasa koşulları, nisbî faktör fiyatları, faktör kıtlıkları, kaynakların verimliliği alt yapı kuruluşları, girişimcilik ruhu, dış temaslarda açıklık ve genel sosyal atmosfer gibi unsurlar yabancı teknolojinin alınmasında ve yayılmasında etkilidirler.

Cairncross, sanayileşmiş ülkelerle, az gelişmişler arasında teknolojik açığın devam ettiğini ancak gelişmekte olan ülkelere teknolojiyi transfer edebilme mekanizmasının geliştirildiğini öne sürmektedir.

Diğer yandan R. Solo, fakir ülkelerin ileri teknolojiyi masdedebilme kapasitelerinin sınırlarından söz açmaktadır. Bu teknolojiyi yaratanlarla, fakir ülkelerin coğrafik bakımdan farklı enlemlerde bulunduğunu hatırlatmakta, bir teknoloji geleneğinin öneminden bahsetmektedir.

R. Solo'ya göre az gelişmiş bir ülkenin çok geliştirilmiş bir teknolojiyi doğrudan doğruya alabilmesi için üç şart gereklidir. Bunlar sırasıyla :

(a) İleri teknolojiyi benimsemeyebilecek seviyede bilgi ve görgü,

(b) İleri teknolojiyi massedebilecek fizikî, sosyal ve ekonomik tamamlayıcı unsurlar,

(c) Bu teknolojinin gerektirdiği sosyal ve iktisadî ortamın mevcut bulunması, olarak ifade edebiliriz.

H. Kitamura da iktisadî gelişme sürecinde en önemli unsurlardan birinin sermaye birikimi olduğu halde dış ticaret teorisinde etkisine değinilmediğini öne sürmüştür. Kitamura, dış ticaret üzerinde sermaye birikimi ve teknolojik gelişmenin etkilerini araştırabilmek için klâsik teoriden “sermayenin seyyaliyetsizliği” varsayımından ortadan kaldırmak gerektiğine inanmıştır.

Kitamura'nın görüşü, gelişmekte olan ülkelerin kapılarını sermaye akımına ve teknolojik bilgiye açık tutmalarıdır. Aksi halde gelişmiş ülkelerle, az gelişmişler arasındaki gelir farkını kapatmak güçtür.

R. Vernon ise yabancı sermayeli sanayi şirketlerinin gelişen ülkelerin diğer sanayi kolları ile de işbirliği yaparak gelişen ülke ekonomisine katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir. Gelişen ülkelerin bu yabancı sanayi işkollarındaki hisseleri de hükümetlerinin pazarlık gücü sayesinde gittikçe artmaktadır. Vernon Singer'in iddia ettiği gibi yabancı sermayenin bir istismar mekanizması olmadığını gösteren ampirik çalışmaların literatürde gittikçe çoğaldığına işaret edilmektedir.

Kindleberger de teknolojinin büyümeye büyük katkıda bulunduğunu ve gelişen ülkelerde taklitçiliğin âcil ihtiyaçlara cevap vermek bakımından yararlı olduğuna inanmaktadır.

Diğer taraftan İktisadî Araştırmalar Vakfı'nın tertiplelediği bir seminerde gelişen ülkelerde eğitim ve yetiştirilmenin teknolojiyi kullanabilecek bir kadronun zarureti yönünden ortaya konmaktadır.

iii) Dış ticaret ve iktisadî büyüme ilişkilerinde himayecilik :

1930 yılından beri dış ticaret politikasının iktisadî kalkınmayı etkilemesi ile ilgili olarak, iktisatçıların görüşlerinde köktensel değişmeler meydana gelmiştir. Bilindiği gibi klâsik dış ticaret teorisi, serbest ticareti iktisadî büyümenin güçlü vasıtalarından biri saymıştır ve teoriye göre de bu politika kaynak dağılımında en etkin

bir yol gösterici olmuştur. Ama gelişen sanayi ve diğer bir deyişle bebek sanayi ve dış ticaret hadleri üzerindeki düşünceler dolayısıyla serbest dış ticaret politikasını yeren fikirler ortaya konmuştur. Himayecilik geleneği Friedrich List'e kadar uzanmaktadır. Klâsik ticaret teorisinin liberal görüşü daha sonra dünya iktisadî krizi ile alt üst olmuştur. Keynes ve diğerleri himayecilik için merkantilist düşünceye "istihdam" a önem vermişlerdir. Harp sonrası dönemde bu konu geniş şekilde münakaşa edilmiştir. Bu tartışmalar, sanayileşmenin hızlandırılması için kullanılan dış ticaret politikasına ait fikirlerin ayıklanması ve yeniden bir şekil kazanması sonucu doğmuştur.

Harry G. Johnson'un bu makalesinde himayeciliği iktisadî olan ve olmayan yönleriyle genel teorik bir çerçeve içinde tahlil ikamesi siyasetini bir eleştiriye tabi tutmaktadır. H. G. Johnson, himayecilik fikri için mübadele hadlerini, ihracattaki istikrarsızlığı ve ödemeler dengesi problemlerini beraberce düşünmektedir. Optimum gümrük tarifesi, Johnson için himayeciliği en makûl gösteren nedendir.

Johnson, gümrük tarife çatısının, bazı mamûllerin üretimi için malî destek sağlamaktan ziyade onların nasıl vergilendirildiğini göstermek için, gümrük tarifelerini itibarî ve fiilî (veya katma değerli olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu husus daha başta ele aldığımız Prebisch - Singer tezinin ileri sürdüğü konularla yakında ilgili bulunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ihracat endüstrisi himaye edilmiştir. Fakat bu yerli sanayilerden çoğu, himaye edilen bir sürü gürtü üretimlerinde kullanılmaktadırlar. Bu durum, ithal ikamesi politikası izleyen birçok az gelişmiş ülkenin nasıl olup da ham madde arzını arttırmakta güçlük çektiklerini izah etmektedir.

Sınaî kalkınmayı teşvik edici bir himaye politikası, diğer taraftan ham madde sektörünün ağır bir şekilde vergilendirilmesi sonucu ihracatın gelişmesini köstekleyebilmektedir.

İthal ikamesi politikası ancak uzun dönemde gelişmekte olan bir ülkeye yararlı olduğunu isbat edebilir veya etmeyebilir. Johnson, böyle bir politikaya girişin, reel gelir artışının yavaşlamasına sebebiyet vereceği ileri sürmüştür. Fakat bu durum, piyasa hacmine, himayecilik derecesine, dışarıdan alınan yabancı yöntemlere,

teknolojiye ve bunların uzun dönemdeki gelişmelerine bağlı bulunmaktadır.

İktisadî gelişmenin şekli ve nisbeti üzerinde aşırı himayeciliğin ters sonuçlar doğurması hem gelişmiş ülkelerin hem de az gelişmişlerin iktisatçılarını mümkün mertebe dış ticaretin kazançlarından yararlanabilmek için düşüncelerini yenilemeye yöneltmiştir.

1950 yılı akabinde M. Manoilescu tipinde faktör seyyaliyetsizliğine dayanan, az gelişmiş ülke sanayilerinin himayesi için yeni bir fikir ortaya atılmıştı. Bu fikir sonraları birçok şekiller almıştır. Genel olarak, az gelişmiş ülkelerdeki sanayiler, ekonomiye hakim olan durgunluğu ve hareketsizliği yenmek için tarımdaki emeğe yüksek ücret ödemelidirler iddiası ortaya atılmıştır. Bu durumda fiyat, sınıf gelişmeye karşı işlemeye başlayacaktır. Statik mukayeseli üstünlüğe uzmanlaşmanın temeli olarak bakılmaktadır. Emek, endüstride bir değer fazlasına kavuşmaktadır. Böyle bir durumda da iktisadî büyüme, bilinçli bir şekilde sanayii koruyan bir devlet politikası ile desteklenmiş olmaktadır. Bu fikir en güçlü ifadesini W. A. Lewis'te bulmuştur. Az gelişmiş ülkelerin tarım sektöründe, emeğin marjinal veriminin sifıra yakın oluşu ve bunun sonucu olarak da yaygın bir emek fazlasının bulunması fikri Lewis'in dayanağını teşkil etmiştir.

Everett E. Hagen, tarım ve sanayi ücretleri arasındaki ayrılığı, kırsal alanlardaki emek fazlalığına ve gizli işsizlik varsayımına dayanmadan çok genel bir ifade ile ortaya koymaktadır.

Hagen, modelinde ampirik delillere dayanarak apriori bir varsayım, kısa ve uzun dönemde iş güçlerinin eş değerde olmasına rağmen sanayide reel ücretlerin, tarıma kıyasla daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Bu ücret farkının bir sonucu olarak Hagen, serbest dış ticaret koşullarında ülkenin mukayeseli üstünlüğü bulursa bile yerli sanayinin ithalâtle rekabet gücü olmayacağını iddia etmektedir.

Hagen'e göre, sanayii himaye edici bir politikanın sürdürülmesi bu ücret farkının ortadan kalkmasına ve ülke içinde reel gelirin artmasına yol açacaktır. Diğer taraftan büyümeden doğan bütün ücret farklarını, malî yönden takviye eden bir politika ile

serbest dış ticaretin beraberce yürütülmesi optimum bir başarının elde edilmesine yol açacaktır.

iv) Yeni gelişmeler :

Daha önce de açıkladığımız gibi 1945 yılından beri iktisatçılar, az gelişmiş ülkelerin kendi kendine yeterli büyümeleri ile uygunluk sağlayacak, dış ticaret ve diğer politikalarla geniş şekilde tahlillere girmekte ve araştırmalar yapmaktadırlar. Şimdiye kadar biriken tecrübeler ve çalışmalar az gelişmiş ülkeler için izlenmesi gerekli genel bir politika reçetesinden çok her az gelişmiş ülke ekonomisinin kendi gereklerine uygun bir yol seçilmesinin kaçınılmazını ortaya koymuştur. Bundan böyle ampirik çalışmalarda ilerliyerek teorik olarak ileri sürülen tahlillerin daha kesin bir şekilde teste tâbi tutulmasına sebep olmuştur.

Ham madde üreten ülkelerde ihracat gelirlerinin kısa dönemdeki istikrarsızlığı az gelişmiş ülkelerin iktisadî büyümelerine ciddi bir engel teşkil ediyordu. Bu iddia yaygın bir şekilde ele alınmıştı. Bir çok iktisatçılar bu meseleyi muhtelif şekillerde açıkladılar. Şöyle ki, bazılarının göre bu problem, az gelişmiş ülkelerin toplam ihracatları içinde ham maddelerin büyük bir yer tutmasından ileri geliyordu. Bazılarına göre bu sonuç, piyasanın temerküzünden doğmaktaydı. Diğer iktisatçılar meseleyi arz ve talepte meydana gelen büyük değişimler ve taleplerdeki düşük fiyat elastikliği ile açıklamaktaydılar. Bir grup da, kısa dönem ihracat istikrarsızlığının, iktisadî büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin gelir, yatırım ve tasarruflardaki çarpan tesirinden meydana geldiğini savunuyorlardı.

Bu iddialar Alisdair MacBean tarafından dikkatli bir şekilde bir istatistikî araştırmaya tâbi tutulmuştur. MacBean'in elde ettiği sonuçlar geleneksel görüşü tekzip eder tarzda olmuştur. Araştırmacı ihracattaki dalgalanmalardan ülkelerin zarar görebileceğini inkâr etmiyordu ama, ihracat gelirlerindeki istikrarsızlığın az gelişmiş ülkelerin çoğunun iktisadi büyümelerini ciddi şekilde etkilediğini gösteren bir delil de bulamamıştı. Bu sonuçların uluslararası iktisat politikasındaki yankıları, önemli ve aşikâr bulunmuştur. Ham madde fiyatlarının istikrara kavuşturulması için en uygun uluslararası tasarıların plânlanması ile, gelişmekte olan ülkeler

muhtemelen bundan bazı zararlar sağlayacaklardır. Fakat bunun yanında gelişmekte olan ülkelerin bu tasarılarından yararlanmaları da mümkündür.

Bu cümleden olarak MacBean'in buluşları, sabit fiilî kuruluşlarda, gerek ulusal gerekse uluslararası politikaların temel ilkelerine önem kazandırmıştır.

Bugün iktisat literatüründe ulusal iktisat politikasından uluslararası iktisat politikasına doğru bir eğilim olmuştur. Bunun nedenleri de; gelişen ülkelerde döviz gelirlerinin artmış olması, dış ticaret hadlerinin gelişen ülkeler lehine ilerleme kaydetmesi ve az gelişmiş ülkelerde ileri teknolojiyi kullanmak nisbetinin hızlanması ve göçmen işçilerle ilgili sorunların artmış bulunmasıdır.

Harry G. Johnson bir kitabında gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret ve iktisadî gelişmelerini engelleyen politikalar üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmaktadır. Johnson gelişmekte olan ülkelerin mâmûl ve ham madde ihracatını yavaşlatan sanayileşmiş ülkelerin gümrük ve gümrük dışındaki engellerini ayrıntılı bir şekilde tartışmaktadır.

Fakat Johnson, aynı zamanda gelişmekte olan ülkeleri, iktisadî gelişmelerinde bir engel koyan sanayileşmiş ülkelerin dış ticaret ve diğer politikalarına karşı uyarmaktadır. Böyle bir durumda uluslararası politika faaliyetleri gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Johnson'un bu çalışması isabetli bir hatırlatma olmaktadır. Dolayısıyla kendi kendine yeterli bir iktisadî büyüme az gelişmiş ülkeler tarafından uygun görülen ekonomi içi politikalara ve reformlara bağlı kalmaktadır. Dış ticaret ilişkileri, şüphesiz ki büyüme yolunun nisbî zorluklarına tesir etmektedir. Fakat bu tesir çok etkili değildir. Harry G. Johnson, ulusların servetlerinin ancak küçük bir kısmının, dış ticaretten sağlanan kazanç farklarına atfedileceğini söylemekte ve ihracatları artmış bulunan az gelişmiş ülkelerin bir sürü problemlerinin salt kendi bünyelerinden doğduğuna işaret etmektedir.